

fogva körültekintően végezzék. A Hazafias Népfront és az közművelődési szervek kezdeményezzék, támogassák az olyan kiadványok megszületését, amelyek módszertani segítséget adnak a honismereti munka fejlődéséhez, illetőleg publikálják a mozgalom közművelődési és tudományt segítő eredményeit, s a szaklektori eljárás jobb megszervezésével járuljanak hozzá a helyi honismereti kiadványok színvonalának további emeléséhez.

10. A közművelődési szervek kísérjék figyelemmel és fokozottan támogassák a nemzeti (történelmi, munkásmozgalmi, irodalmi, művészeti stb.) emlékhelyeken folyó honismereti tevékenységet. Hívják fel a figyelmet a kínálkozó kutatás lehetőségeire, ösztönözzék a feltárt eredmények felhasználását a hazafias nevelésben és a környezet kulturális életének gazdagításában.

A honismereti mozgalomban érdekelt szervek fordítsanak nagy gondot az évfordulókra, s a helyi kutatások kezdeményezésével, pályázatokkal, kiállításokkal, vetélkedőkkel járuljanak hozzá a korszerű történelmi ismeretek terjesztéséhez, a helyes történelmi tudat kialakításához.

Állásfoglalás

1. Az Országos Közművelődési Tanács Elnöksége a HNF által előterjesztett honismereti munkáról szóló jelentést elfogadta. Megállapította, hogy a mozgalom egészségesen fejlődik, jelentős eredményeket ért el.

2. Az OKT Elnöksége javasolja a megyei közművelődési bizottságoknak, hogy az OKT Elnöksége által megküldött beszámoló alapján tárgyalják meg a megye (főváros) honismereti munkájának tapasztalatait és a továbbfejlesztés érdekében tegyék meg a szükséges intézkedéseket.

Takács Kálmán s. k.
az OKT titkára

Dr. Orbán László s. k.
az OKT elnöke

A helytörténet, a regionális történelem, valamint a nemzeti történelem viszonya és problémái az iskolai oktatásban¹

A helytörténetről sokan azt tartják, hogy fontosságát elsősorban a hazafias nevelés igényei szabják meg. A valóságban a helytörténet szerepe sokkal szélesebb körű ennél, jelentőségét a történelmi megismerés sajátosságai határozzák körül. Az tény, hogy a jelenségekkel való találkozás a történelmi megismerésben általában közvetett, sőt sokszorosan közvetett. Minél messzebb van a jelenség a megismerőtől időben és térben, annál nehezebbnek tűnik a közvetettség láncát lerövidíteni. Mire a megismerőhöz jut, mindenképpen veszít valóságértékének gazdagságából, s élményerejéből.

Úgy látszik, hogy a történelemtanításnak ez a legnagyobb problémája, legalább is erre enged következtetni az a sok panasz, amely az utóbbi időben világszerte elhangzik: a történelem az emberi élet valóságából unalmas iskolai tanuló általánosságá szürkül, csupán a történelmi tények és absztrakciók szövevényévé, az érdekesítő társadalmi cselekvés regénye helyett unalomba fulladó megtanulandók halmazává. S ha ezek a vádak túlzottak is, az vitathatatlan, hogy a történelemtanítás nem aknázza úgy ki az emberi közösségi élet állandóan változó, roppant sokszínű fejlődésregényében lévő nevelési és oktatási lehetőségeket, mint a művészetek. Ez a lépésvétel nem csupán az iskolai stúdium tudományos és művészeti kifejezőmódjának különbségein alapul, hanem megszokásokon, konvenciókon, tradíciókon, s mondjuk ki nyíltan: bizonyos mértékig bátortalanságon és tehetetlenségen. Kétségtelenül igaz, hogy tételesen és legfőbb tényekben meg kell tanítanunk a történelmet, s közben ki kell alakítanunk a történelmi gondolkodást, ki kell művelnünk a történelmi elemzőkészséget, ha úgy tetszik

¹ A szerzőnek a brünni egyetem regionális történelem-helytörténet konferenciájára készített előadása, kissé rövidítve.

a gondolkodásmechanizmust. Csak az a kérdés, hogy mindezt hogyan, egy tételesen felsorolt, előre gyártott, kész történelemmel, vagy a megismerés priméribb eszközein keresztül? S itt jutunk vissza alapkérdésünkhöz, a jelenség és a reprodukált jelenség kérdéséhez, s ezen keresztül a helytörténethez.

A jelenség élményerejét önmagában is nehéz pótolni, még nehezebb azonban a jelenség észlelésétől az összefüggések bejárásán keresztül eljutni a törvényszerűség felismeréséig és követni a meggyőződéssé vezető tudati és érzelmi folyamatot. Nem véletlen, hogy majd valamennyi iskolai tantárggyá szervezett diszciplina már régen eljutott az élménykiindulás igényéig. Az irodalomban, rajzban, zenében fel sem merülhet, hogy nem maga a jelenség, a mű a megismerés kiindulópontja. Ki gondolná józan ésszel, hogy lehet tanítani pl. Shakespeare Rómeó és Júliáját, a Hamletet vagy az Othellót csupán az irodalomtörténeti és esztétikai tudományos magyarázattal, a mű vagy legalább annak egy része közvetlen megismerése nélkül. A kísérletezés — akár a fizikában, kémiában biológiában is — az élménnyel való közvetlen találkozás értelmét és érzelmét megragadó, érdeklődést keltő és gondolat sorokat indító varázsát jelenti. Milyen egyszerű és hatásos az oldódást egy pohár vízzel és egy szem kockacukorral bemutatni, a kétkarú emelőt egy sima lappal meg egy alátétellel. Milyen képe lenne annak az embernek a természetéről, aki egész életét egy zárt szobában tölti, s csak meséket vagy tudományos fejtegetéseket hall a fűről, a fákról, a folyókról, a felhőkről, a virágokról, a madarokról. A példa bármennyire is bizzar, mégis kísértetiesen analóg történelemtanításunkkal. S ezen csak egyetlen módon segíthetünk: ha a jelenséget magát közelebb vesszük a tanulóhoz. Lerövidítjük a jelenség és az észlelés közötti utat, az áttételek számát; közelebb hozzuk a közvetlen tapasztalatot a történelmi megismerőhöz.

Szinte máris hallom a nagyon logikus ellenvetéseket. Miért van közelebb a tanulóhoz az, ami 50 évvel ezelőtt a megyeszékhelyen történt, mint ami a szomszéd országban? Időben mindkettő egyformán távoli, térben pedig mindkettő közel hasonló távol van a mai 10—17 éves fiatal tapasztalati világától, lakóhelyétől akár 50 akár 500 kilométerre történt. S bizonyos szempontokból ezek az ellenvetések igazak is, meg nem is. Igazak annyiban, hogy az 50 éves események más gazdasági, társadalmi, civilizációs, kulturális környezetben, más életviszonyok között történtek, s ennek következtében más volt az életézés, mint a mai fiataloké akár a szomszédban, akár távolabb. Ilyen szempontból tehát nem önmagában a távolság a meghatározó tényező. Az időtényező mindenképpen hat, de ennek ellenére nem adekvát a tényezővel. Mert ha elfogadjuk a történelmet egy olyan fejlődésfolyamatnak, ahol a múlt, a jelen és a jövő között szoros kontinuitás van, ahol a jelen a múlt értékeinek továbbvivője és hibáinak kritikusja; más szóval, ha marxista módon értelmezzük a történelmet, akkor a jelen tapasztalata a múlt tapasztalatait is magában hordozza, nemcsak áttételesen az egyes emberek tudatában, hanem közvetlenül is maguknak a dolgoknak, a történelmi jelenségeknek a lényegében is. Nem nehéz belátni, hogy egy terület jelene, gazdasága, társadalma, életviszonya, emberének gondolkodásmódja a múltat is magába foglalja, mint annak folytatását, tagadását, korrekcióját. Hogy egészen egyszerű példát mondjak: egy falu jelene jelenséggel szemlélés szempontból sokkal közelebb áll saját, mint egy 500 kilométerrel távolabbi, más életvitelű falu múltjához. A közvetlen tapasztalati környezetben tehát természetesen jobban érzékelhető a múlt és a jelen kapcsolata jelenségszinten is, mint távoli környezetek között. Ha valamilyen szabályba akarnánk ezt foglalni vagy áttenni a matematika nyelvére, talán azt állíthatnánk: a társadalmi és történelmi tapasztalat összhangja és egymással való azonosítási lehetősége egyenesen arányos a térbeli közelséggel. A történelmi megismerés lehetősége pedig mintegy számtani sorként nehezül az élményalapú primér megismeréstől az áttételek (reprodukciók) számával és mértani sorként valóságminőségével.

Az eddig elmondottakból nyilvánvaló, hogy felfogásunk szerint a helytörténet *szerves és nélkülözhetetlen része az iskolai történelemoktatásnak, s ha azt jól felhasználják, különleges értékű része.* Persze maga a helytörténet értelmezése, a terminológia használata sem egységes. Nagyon is különböző. A helytörténeten mi nem a német Heimatgeschichtét vagy Heimatkundét értjük. A helytörténet — felfogásunk szerint — a közvetlen környezet múltja. Tehát a helytörténet kategóriába tartozhat a család, az utca, a falu, a gyár, a mezőgazdasági termelőegység, az iskola, s sok más története, egészen addig, amit az átlagegyén szemhatára belát vagy beláthat. Ezen a szférán belül lehet a történelemtanítás legnagyobb mértékben és arányban élményalapú vagy lehet az élménytől a tanítási élmény reprodukálásáig vezető út a legrövidebb. Mindez arra utal, hogy *a helytörténetet nagyobb szerephez kell juttatni, a történelemtanításban általában s az iskolai történelemtanításban különösen.*

A helytörténetnél szélesebb szféra a regionális történelem, amelyre már kevésbé vonatkoznak a helytörténet ismeretelméleti, történelmi megismerési sajátosságai. Egy tájegység vagy közigazgatási egység, ha nem is olyan közvetlenül, mint egy falu vagy város, de még mindig viszonylag közvetlenül belefér az azon belül élő személy tapasztalati horizontjába, s ha élményereje már nem is a filozófia egyedi kategóriájába, de föltétlenül az egyed által átélt különösbe vagy sajátosba tartozik. Része a nemzeti (országos) történelemnek, de az egyed élményanyagához közelebb eső sajátos része. Tehát, ha a világtörténelmet vesszük egyetemesnek, a nemzeti történelmet vesszük általánosnak, akkor a regionális a sajátos, a helytörténet a különös, s a legszűkebb környezet története az egyedi.

Ezekből a sajátosságokból származnak iskolai tanításunknak a problémái is. A történelemtanítás országosan előírt anyaga, s az erre épülő tankönyvek természetesen csak az általánost, az országos történelmet tartalmazhatják (szoros egységben az egyetemes történelemmel). Nem így a tantervek, a curriculumok és a reájuk épülő követelményrendszerek. A korszerű tanterv többrétű ennél, nem az anyagfelsorolás a központi része, hanem a célok-feladatok-követelmények egymásra épülő rendszere. A tanterv tehát központi részeiben, a feladatok és követelmények rendszerében megjelöli a helytörténetet és a regionális történettel kapcsolatos variációkat általában. Amíg azonban a tananyag-felosorolás, az általános a tantervben konkrét, addig a helytörténettel és a regionális történettel, tehát a sajátossal kapcsolatos feladatok és követelmények csak jelöltek, de nem anyagszerűségükben konkrétan meghatározottak. Amíg a nemzeti történettel (és az egyetemes) kapcsolatos feladatokhoz a legáltalánosabb tanítási munkaeszköz, a tankönyv köteles megvalósítási alapot adni, addig a helytörténettel és a regionális történelemmel kapcsolatos feladatok megvalósítása helyi kérdés, lényegében kizárólag az adott iskolára, tanárra van bízva. Az 1978-tól bevezetésre kerülő új, korszerű tantervek a feladatok és követelmények között jelzik a helyi és a regionális történet felhasználásával kapcsolatos igényeket. Egyrészt külön időt hagynak a helytörténettel és a regionális történettel való foglalkozásra, másrészt igényt jelölnek meg az általános történet feldolgozásakor a helyi és a regionális elemek felhasználására. Ezt segíti a tanári szabadság növelése nemcsak a módszerek, de a helytörténeti anyag kiválasztásában is. E kérdés az új tantervekkel került reflektorfénybe, de közel sincs megoldva. Amíg ugyanis a nemzeti és egyetemes történelem tanításához a tanárok rendelkezésére áll a tankönyv, s az olvasókönyvek egész légiója, addig a regionális történet és a helytörténet tanításához az anyagok megszerzésének lehetősége véletlenszerű, s nagyon egyenetlen az ország területén.

A múlt évtől épp ezért több évre szóló terv született, s fokozatosan valósul meg a történelem helyi forrásainak feltárása, közreadása és iskolai felhasználása érdekében. Megindul a szoros együttműködés az iskolák (tanárok) a levéltárak (levéltárosok) és a múzeumok (muzeológusok) között. A helyi történelem (helytörténet és részben regionális történelem) tárgyi emlékeinek hivatásos őrzője a múzeum, írásos emlékeinek pedig a levéltár és a könyvtár. Ha a jelenség élményalapú történelemtanítására gondolunk, nyilvánvaló, hogy a jelenségerejű dokumentumokat őrző, gondozó és feltáró történészek és a történelemtanárok összefogása alapvető kérdés. Ezért 1978-ban megrendeztük a muzeológusok és történelemtanárok országos találkozóját Debrecenben, a levéltárosok és a történelemtanárok találkozóját Kaposváron. A múzeumok kérdésében már országos intézkedési terv született, s számos múzeum megkezdte a múzeumi történelmi órák, tematikus iskolai látogatások, versenyek és vetélkedők szervezését. Egymás után születnek meg az iskolai történelemtanítás folyamatába tervszerűen illeszkedő múzeumi programok, feladatlapok, munkafüzetek stb. Egyes múzeumok pedig duplikált anyagaikból felhasználásra letétbe adnak iskoláknak, ezzel gazdagítva az ilyen jellegű — már kialakult vagy alakulóban lévő — iskolamúzeumokat. Több levéltár adott közre iskolai igényeket figyelembe vevő helytörténeti olvasókönyveket. A szervezeti feltételek tehát egyre kedvezőbbeknek látszanak. Ez azonban nem jelenti, hogy a pedagógiai folyamatba való beépülés és a felhasználás módszerei megoldottak. Ebben a kérdésben általában kulcsembert a tanár. A helytörténetben pedig különösen az. Mert amíg az egyetemes és nemzeti történelem tanítási anyagát hozzávetőleg készen kapja, a regionális történelemhez kap olvasókönyveket, múzeumi és levéltári feltárt anyagot, addig a helytörténet anyagát jórészt magának kell összegyűjtenie, feltárnia és feldolgoznia. A jövő történelemtanításának eszménye tehát a kutató, a helytörténetet művelő tanárt kívánja meg, aki nemcsak a helytörténeti anyaggyűjtésben járta, hanem mint kutató újra és újra bejárja a történelmi megismerés útját az élménytől a törvényszerűségig, s ezeket az élményeket és a bejárás útját saját tapasztalatai alapján is képes átadni tanítványainak.

Szabolcs Ottó